

Tasviriy san'at haqida

(5110800- Tasviriy san'at va muxandislik grafikasi ta'lim yo'nalishi
1-bosqich talabalari uchun qo'llanma)

ANDIJON-2012

Annotatsiya

Ushbu qo'llanma 5110800 "Tasviriy san'at va muxandislik grafikasi" bakalavriat yo'nalishi 1-bosqich talabalari uchun mo'ljallangan.

Tasviriy san'at nazariyasi, tur va janrlari, qalamtasvir texnologiyasi, akvarel, guash, tempera, moy bo'yoq texnologiyasi. Qalam turlari va ularni ishga tayyorlash.

Qog'oz turlari, tempera va moy bo'yoq ishlari uchun yuzani gruntlash. Qalamtasvir texnologiyasi, materiallari va texnologiya xususiyatlari. Rangtasvir texnologiyasi. Qadimgi ustalarning rangtasvir asarlari xususiyatlari haqida atroflicha tushunchalar beriladi.

Tuzuvchilar: X.Salahidinova, N.Yusupova, M.Zokirova.

Taqrizchilar: dots. CH.Shakirova
p.f.n. B.Qo'chqorov

Ushbu qo'llanma Z.M.Bobur nomli Andijon Davlat universiteti "Chizmachilik va tasviriy san'at" kafedrasining 2012 yil 27-avgustdagi №1-sonli yig'ilishida ko'rib chiqilgan va tavsiya etilgan.

Mazkur qo'llanma Z.M.Bobur nomli Andijon Davlat universitetining 2012 yil 29 dekabrda ilmiy kengashida №__bayonnoma bilan tasdiqlandi.

КИРИШ

Мустақил ривожланиш йўлидан дадил одимлаётган Республикамизни жаҳондаги энг илғор мамлакатлар даражасида ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маънавий-маърифий ривожланишига эришиш кўп жиҳатдан ёш авлодни таълим-тарбиясига боғлиқдир. Шунинг учун ҳам мустақилликнинг дастлабки йилларидан энг аввало таълим тизимини ислоҳ қилиш, уни миллий-маънавий қадриятлар негизида шакллантириш, жисмоний соғлом, маънавий етук, ақлий баркамол инсонларни тарбиялашга асосий эътибор қаратилмоқда.

Республикамиз Президентининг бу борадаги саъй-ҳаракатлари натижасида таълим-тарбия масаласи жамиятни ижтимоий-иқтисодий, маданий ва маърифий ривожлантиришда устувор йўналиш даражасига кўтарилди.

Мустақил Ўзбекистонимизга мустақил фикр юритувчи, изланувчан, шижоатли, мард, олийжаноб, юксак маънавиятли ёшлар керак. Бундай шахсларни фақат миллий таълим-тарбия усул ва услублари орқали берилган билим ҳамда кўникмалар шакллантира олиши миллатимизнинг тарихий тажрибаларидан маълум.

Муқаддас университет остонасига қадам қўйдингизми энди сиз таълим тизими учун маъсул шахссиз. Сизнинг зиммангизда мустақил Ўзбекистон келажаги бўлган баркамол авлодга эстетик тарбия бериш маъсулияти турибди. Ўйлаймизки, сизлар мутахассислик дарсларини мукамал эгаллаб, ўз билимингизни бойитиб борасиз. Чунки, бу санъатдир. Санъатда эса гўзаллик мужассам.

Ҳурматли талабалар қўлингиздаги ушбу қўлланма сизга мутахассисликка киришга биринчи қадам ташлашга ёрдам бера олса бундан фақат ва фақат мамнун бўламиз.

Муаллифлар жамоаси

TASVIRIY SAN'AT NAZARIYASI, UNING TUR VA JANRLARI.

San'atning turlari juda ko'p. Ular musiqa, kino, teatr, xoreografiya, tasviriy san'at va boshqalardir. Odatda borliqni tasviriy obrazlarda, shakllarda, fazoviy kenglikda yoki tekislikda (qog'oz yuzasida, devor yuzasida va hokazolarda) aks ettiradigan san'at tasviriy san'at deb ataladi. San'atkor real borliqni o'z asarlarida tasvirlar ekan, u hech vaqt uni mexanik ravishda ko'chirmaydi. Aks holda, u yaratgan san'at asarlarining fotograf yaratgan rasmlardan farqi bo'lmay qoladi. San'atkorning vazifasi oliyroqdir. U hayotda mavjud bo'lgan voqea va hodisalarni tasvirlar ekan, u tasvir orqali o'zini hayajonlantirgan biron bir fikrni ilgari suradi, ijtimoiy hayotda sodir bo'layotgan voqea va hodisalarning mohiyatini ochib berishga intiladi, ularga o'z munosabatini bildiradi, hukmini chiqaradi. Masalan, rassom biror shaxsning rasmini ishlar ekan, u hech vaqt uni faqat o'ziga o'xshatishga intilish bilan chegaralanmaydi.

Rassom shu ishlayotgan tasviri orqali, avvalo, o'zining fikr va tuyg'ularini tomoshabinga yetkazishga harakat qiladi. Tomoshabin rasmda tasvirlangan olijanob, mard kishilar obrazini ko'rib, undan g'ururlanadi (chunki rassom ham g'ururlanib shu rasmni ishlagan) unga taqlid qiladi, undan o'rnak oladi. Agar asarda pastkash, razil odam tasvirlangan bo'lsa, tomoshabin undan nafratlanadi. Tomoshabin o'zida shunday xususiyatlar bo'lmasligi uchun harakat qiladi. Bundan ko'rinib turibdiki, tasviriy san'at asarlari san'atning boshqa turlari - adabiyot, kino, teatr va hokazolar kabi insondagi ajoyib fazilat borliqni bilish, uni o'rganish va sirlarini ochishga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga faol ta'sir ko'rsatadi. Tasviriy san'at asarlari ko'rish uchun mo'ljallangan san'atdir. Uni ko'rish orqaligina zavq olish mumkin. Kuy va ashulaning go'zalligini so'z bilan ta'riflab bo'lmaganidek, rassomning asarlarini ham so'z bilan to'liq ta'riflash mumkin emas. Tasviriy san'at asarlarini to'g'ri tushunishga oid ba'zi misollarga murojat qilaylik.

A.Plastovning «Peshin» deb nomlangan asarining sujeti juda sodda, hatto bir qarashda san'atga loyiq mavzu yo'qqa ham o'xshaydi. Shu asarni so'z bilan ta'riflansa, eshitgan odam, xo'sh, nima bo'пти, deyishi va unga beparvo bo'lishi ham mumkin. Lekin asarga qaragan tomoshabin hech qachon shunday demaydi. Ko'rinishdan sodda bo'lib tuyulgan bu asar uni o'ylashga majbur qiladi, tevarak-atrofning naqadar go'zal ekanligini his qilishga, shu go'zallikdan hayajonlanishga da'vat etadi. Haqiqatdan ham beg'ubor, kuchga to'lgan sokin tabiat, zilol suv, kishi qalbiga orom beruvchi quyoshning mayin nurida qanchadan-qancha go'zallik, latofat bor. Rassom shulardan quvonadi, shu quvonchini boshqalar bilan o'rtoqlashishga intiladi. Bunga erishish uchun tasviriy san'atning ifoda vositalari kompozitsiya, kolorit, yorug', soya, chiziq, faktura imkoniyatlaridan foydalanadi. Rassom shunday kompozitsiya tanlaganki, bu voqeaning qachon va qayerda sodir bo'layotganini ochib, rasm ishlangan yuza (xolst) - ning bir butun bo'lib ko'rinishini ta'minlagan. Shu rasmdan kompozitsiyadan biron-bir detalni, aytaylik, mototsiklni olib tashlaylik yoki

obrazlarning birortasining o'rnini o'zgartirib ko'raylik-chi, u holda tasvirning ta'sir kuchi yo'qoladi. Kompozitsiya yaxlitligi buziladi. Rassom yorug' va soya imkoniyatlaridan foydalanib, voqea sodir bo'layotgan vaqtni ko'rsatishga erishgan. Suv ichayotganlarning tagiga tushayotgan soya voqeaning peshinda, quyoshning tikkaga kelgan paytida sodir bo'layotganligidan dalolat beradi. Asar uchun tanlangan rang gammasi - kolorit yozning issiq jaziramasini his etishga xizmat qilgan. Quyosh nuriga to'yingan sarg'ish-yashil ko'katlar hamda qizil mototsikl, quyosh nurida toblanib, qizargan odamlar gavdasining ranglari birgalikda butun asarning rang gammasini tashkil etadi. Shuning uchun ham asarga qaraganimizda shu issiq rang gamma hisobiga biz yozning jazirama issig'ini his qilgandek bo'lamiz. Kompozitsiya markazidagi buloq suvining salqini shu jaziramani yorib atrofga salqin havo taratayotgandek va hayotning o'ziga xos kurashini tomoshabinga ko'z-ko'z qilayotgandek tuyuladi.

Rassom asar yaratganda chiziqlarning emotsional imkoniyatlaridan ham foydalanadi. Ma'lumki, har xil chiziq kishida har xil taassurot qoldiradi. Silliqlik ehiziq ko'p hollarda sokinlik, xotirjamlik baxsh etsa, aksincha pala-partish, har tomonga yo'nalgan ehiziq notinchlik, hayajon tug'diradi.

Tasviriy san'at asarlarini kuzatganda undagi har bir obrazning psixologik kechinmalari qanday yechilganligini, ularning tevarak-atrofga bo'lgan munosabatini to'g'ri ko'rsatib bera olish ham muhim o'rinni egallaydi. Shuning uchun rassom ishlatgan ranglar jilosiga ham, bo'layotgan voqeaning kompozitsiyasiga ham, rassomning ishlash mahoratiga, tanlangan har bir shakl xarakteriga, umumiy rang gammasi - koloritiga, yuzaning xarakteriga (masalan, rassom ishlagan holat yuzasining silliq yoki g'adir-budurligiga) ham e'tibor berish, ular nima uchun shunday olinganiga javob topishga harakat qilish zarur. Shundagina tasviriy san'at asarlarining asl mohiyatini tushunib yetish va ularni to'g'ri tahlil qila olishni o'rganish mumkin.

Tasviriy san'at tushunchasi keng ma'noga ega. Tasviriy san'at deyilganda, grafika, rangtasvir, haykaltaroshlik san'ati tushuniladi. Me'morchilik va dekorativ-amaliy san'at asarlari ham qisman tasviriy san'atga kiradi. Haqiqatda esa ularda mavjud borliq tasvirlanmaydi. Lekin bu san'at asarlarida ijodkorning maqsadi, fikri, his-tuyg'ulari, orzu-istaklari o'z aksini topadi. Demak, ijodkorning dunyoqarashida ma'lum miqdorda davr ruhi va mazmuni o'z aksini topadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, me'morchilik va amaliy san'at buyumlari ham tasviriy san'at sifatida qaraladi. Tasviriy san'atning hamma turlari bir-biriga juda yaqin va ularning bir qator o'xshashliklari bor. Lekin shu bilan birga, ulardan har birining o'ziga xos tasviriy uslublari va texnikasi mavjud. Bundan tashqari, ularning har biri ishlatilish o'rni, aks ettiradigan mavzusi, ishlanish uslubiga qarab bir qator tur va janrlarga bo'linadi.

Grafika. Hozirgi zamon san'atining keng tarqalgan turlaridan biri grafika san'atidir. Tasviriy san'atning bu turiga oddiy qora qalamda chizilgan surat, mavzulik kompozitsiyalar, kitobning ichki va tashqi tomoniga ishlangan turli rasm, illyustratsiya, plakat, karikatura, sharj, etiketka, marka, ekslibris va boshqalar kiradi. Grafika san'ati asarlari hajm jihatdan uncha katta bo'lmay, ko'p hollarda qog'ozga ishlanadi. Grafikaning xarakterli tomonlaridan biri, uning seriyali qilib ishlanishi, ya'ni voqeani bir necha qog'ozda tasvirlanishidir. Bunday seriyali rasmlar o'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lib, ma'lum bir mazmunni ochib beradi. Grafika san'ati hozirjavob san'atdir. Masalan, rassomlik asarlari yaratilishi uchun uzoq vaqt kerak bo'ladi (axir ba'zi rassomchilik

asarlarini yaratish uchun 15-20 yil kerak bo'lgan), grafika san'ati asarlarida esa shu bugun sodir bo'lgan voqea shu bugunoq o'z aksini topishi mumkin. Grafika san'atida rang ishlatilmaydi, ishlatilsa ham, uning xarakterli tomonini belgilamaydi. Masalan, D. Moorning «Sen ko'ngilli bo'lib yozildingmi?», Toidzening «Ona Vatan chaqiradi!» degan plakatlarida odam kiyimi ochiq qizil rangda ko'rsatilgan. Aslida hayotda bunday voqeani uchratish qiyin. Rassom rang orqali o'z asarining yanada ta'sirchan bo'lishiga erishgan. Kishi shu plakat oldidan o'tib borar ekan, qizil rang uning diqqatini o'ziga tortadi. Natijada u to'xtab plakat mazmunini chuqurroq bilib oladi. Rus san'atining atoqli vakillari Mayakovskiy, Cheremnixlar qizil rangdan davlatning ramzi sifatida foydalanganlar, ular rus kishilarining rasmini qizil rang bilan, hokimiyatning dushmanlarini esa qora va ko'k ranglarda ishlab, o'z g'oyalarini tez va oson tushunarli bo'lishiga erishganlar. Grafika asarlari o'zining bajaradigan funksiyasi va mazmuniga qarab, dastgoh grafikasi, kitob va gazeta-jurnal grafikasi, plakat hamda amaliy grafika san'atiga bo'linadi. Dastgoh grafika san'atiga mustaqil xarakterga ega bo'lgan, o'zida tugal fikrni anglata oladigan, yangi g'oyalarni ilgari suradigan grafika asarlariga aytiladi. Dastgoh grafika san'ati asarlarining ko'rinishlaridan biri estampdir. Dastgoh grafikasi asarlarida biron-bir mazmun, odamlarning xatti-harakati, tabiat ko'rinishi yoritiladi. Kitob va gazeta-jurnal grafikasi turi dastgoh grafikasidan farq qilib, bevosita kitob va jurnal mazmuni bilan bog'liq bo'ladi hamda ularning maqsad va mazmunini to'laroq ochib berish uchun xizmat qiladi. Kitob va gazeta-jurnal grafikasiga rassom tomonidan kitob va gazetalarga chizilgan turli rasmlar, bezaklar, harf kompozitsiyalari kiradi. Kitob hamda gazeta-jurnal grafikasining ko'rinishlaridan biri bu illustratsiyalardir. Illustratsiya biron-bir badiiy asar bilan bog'liq bo'lib, shu asarda tasvirlangan biron-bir lavhaning tasvirini aks ettiradigan rasmga aytiladi. Rassom biror-bir hikoya yoki kitobga illustratsiya ishlashga o'tishdan oldin uni sinchiklab o'qiydi, matnda tasvirlangan har bir obrazning xarakterini, voqea sodir bo'layotgan joyning xususiyatlarini o'rganib chiqadi, shundan keyingina unga illustratsiya ishlashga kirishadi.

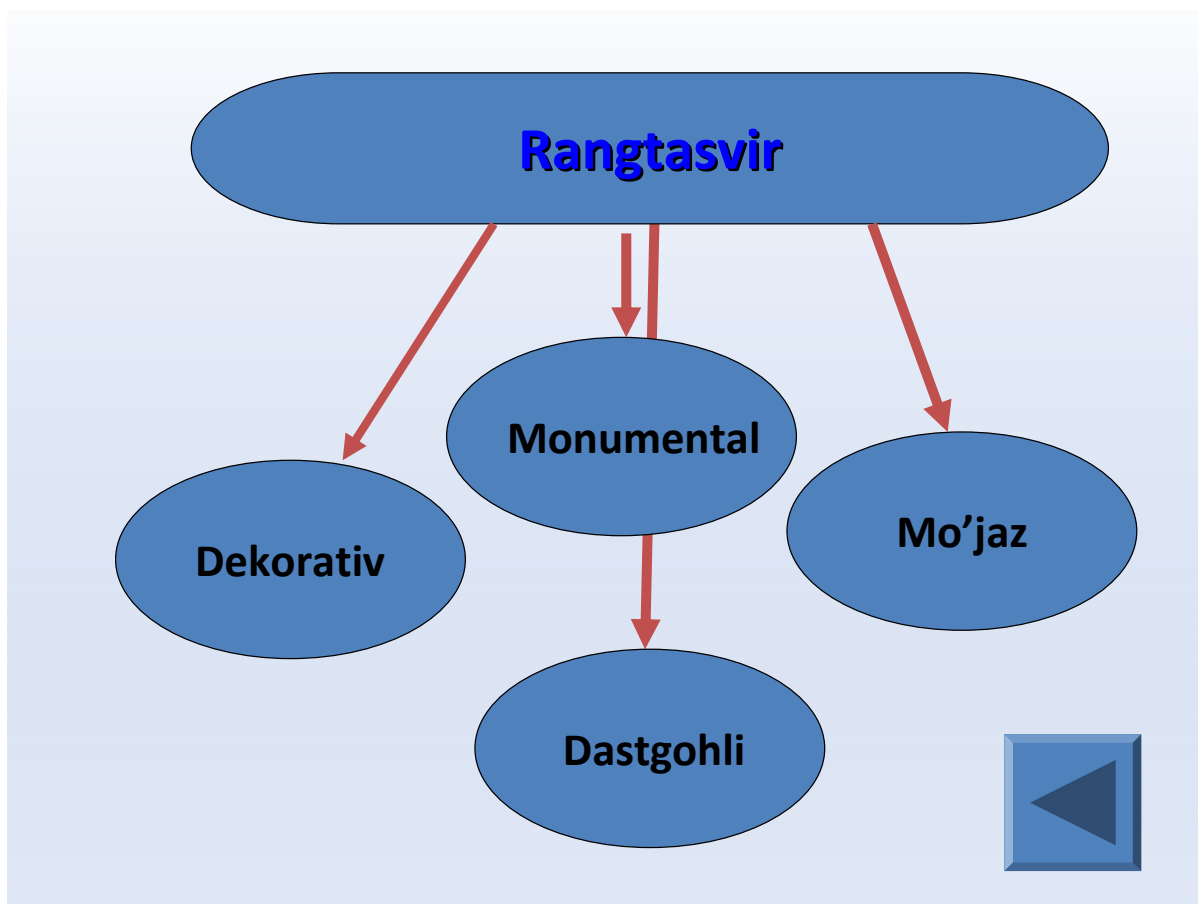
Illustratsiyaning maqsadi badiiy asar mazmunining chuqurroq ochilishiga va ta'sirliroq bo'lishiga yordam berishdir. Illustratsiyalar turli ko'rinishda bo'ladi. Illustratsiyalarda badiiy asarda ishtirok etuvchi shaxs portreti, shuningdek, muhim voqealar tasvirlanishi mumkin. Kitob va gazeta-jurnal grafikasining ko'rinishlaridan yana biri karikatura bo'lib, u tanqidiy xarakterga ega bo'ladi hamda o'zida satira va yumorni mujassamlashtiradi.

Karikaturachi rassom hayotda mavjud bo'lgan voqea va hodisalarni o'z asariga mavzu qilib oladi va uning ba'zi tomonlarini bo'rttirish orqali rasmlarning qiziq va kulgili bo'lishiga erishadi. Bu orqali rassom hayotdagi kamchiliklarni tanqid qiladi, jamiyat taraqqiyotiga xalaqit beradigan, zamonamiz, kislularimiz sha'niga dog' bo'lgan hodisa, illat va marazlarni qoralaydi, mavjud bo'lgan nodonlik, xurofot, tekinxo'rlik, poraxo'rlik, davlat mulkiga xiyohat qiluvchilarning basharalarini ochib tashlaydi. Grafika san'atining turlaridan yana biri plakatdir. Plakat lotincha

so'zdan o'ungan bo'lib, «e'lon», «guvohnoma» degan ma'noni anglatadi. Grafika san'atining nihoyatda keng tarqalgan turlaridan biri amaliy grafikadir. Turli xildagi etiketkalar, konvert yuzasiga ishlanadigan bezak rasmlar, tabriknoma, telegrammalar, markalar grafikaning shu turiga mansub.

Amaliy grafika shunchaki bezak uchun ishlatiladigan san'at emas, u ham san'atning boshqa turlari kabi ijtimoiy hayotda faol qatnashadi, jamiyatda bo'layotgan yangiliklar bilan ommani tanishtiradi. Hukumatning g'oyalarini xalq orasida targ'ib qiladi.

Grafika san'ati eng demokratik san'atdir. U goh plakat tarzida, goh gugurt qutichasining yuzasiga ishlangan tasvir tariqasida, goh gazeta sahifalaridagi surat tarzida o'lkaning uzoq chekkalariga kirib boradi, o'sha yerlarda ma'rifat tarqatadi, kishilarni bo'layotgan yangiliklar bilan tanishtiradi. Shuning uchun ham grafika san'ati katta g'oyaviy-siyosiy ahamiyatga egadir.

Monumental rangtasvir

Freska

Mozayka

Panno

Rangtasvir. Tasviriyy san'atning ikkinchi bir turi rangtasvir san'atidir. Devorlarga ishlangan turli rasmlar, polotnolarga chizilgan surat, kino va teatr dekoratsiyalari shu san'at turiga kiradi. Rangtasvirda rang muhim o'rinni egallaydi. Agar grafika san'atida rang shunchaki yordamchi vazifani o'tasa, rangtasvirni esa rangsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Rassom rang orqali borliqni ko'rinarli obrazlarda tasvirlaydi, makonning cheksizligini, undagi narsalarning rang-barangligini, moddiylikni, hajmini ko'rsatadi. Rangtasvir asarlari yana o'zining vazifasi va ishlanish uslubiga ko'ra monumental, dastgoh va dekorativ turlarga bo'linadi.

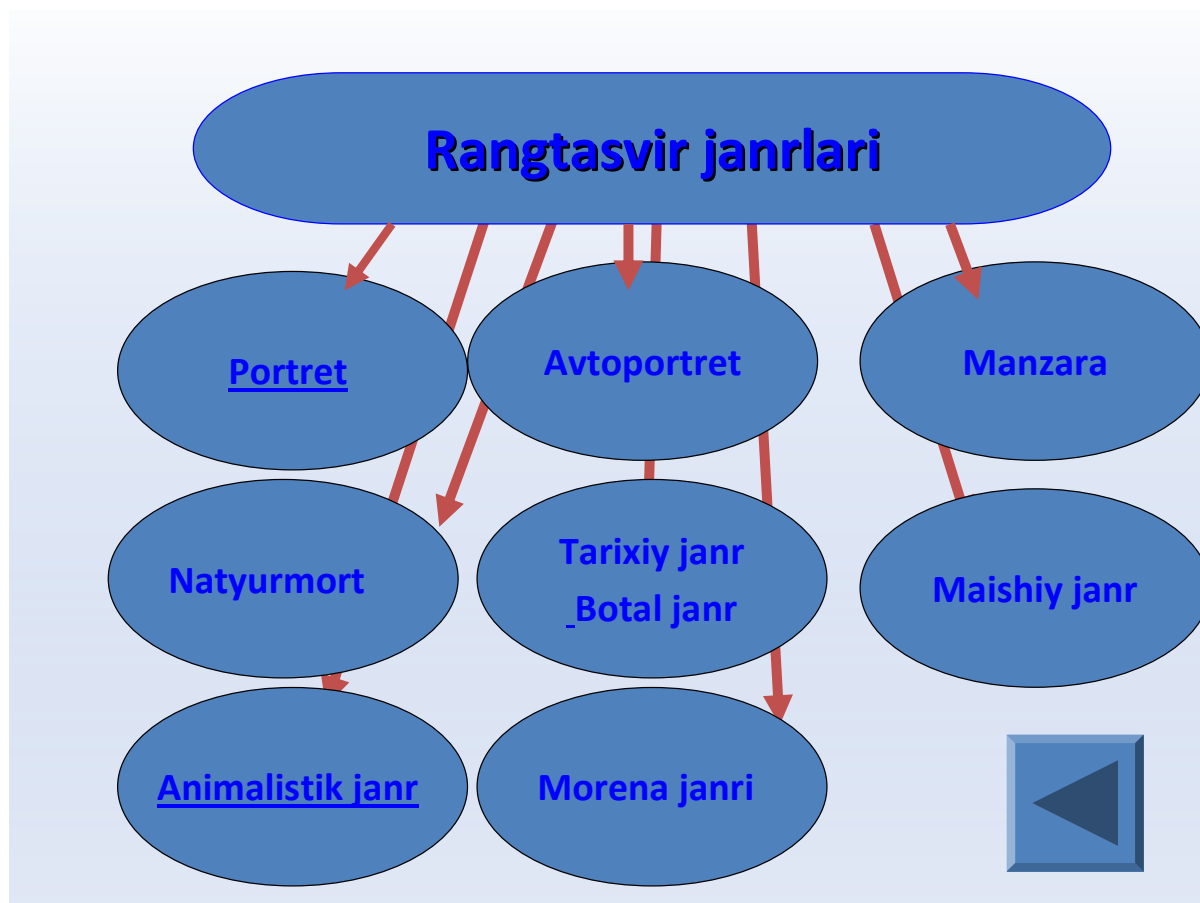
Monumental rangtasvir me'morlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu turdagi asarlar mustaqil mazmuniga ega hamda ularda jamiyat hayotidan olingan muhim voqealar aks ettiriladi. Bunday asarlar odatda uzoqdan ko'rishga mo'ljallanganligi tufayli obrazlarni iloji boricha umumlashtirilgan holda tasvirlarga, mayda detallardan iloji boricha kamroq foydalanishga-harakat qilinadi. Ranglar ham birmuncha shartli olinadi, shunga qaramasdan u borliq to'g'risida real tasavvur berishi kerak. Monumental rangtasvir me'morchilikda ma'lum miqdorda bezash vazifasini ham o'taydi, shuning uchun ham uni ba'zan monumental - dekorativ rangtasvir deb ham yuritiladi. Monumental rangtasvir asarlari bajarilish usuliga qarab o'z navbatida bir necha turlarga bo'linadi. Bular: freska, mozaika va pannodir. Freska odatda devorga to'g'ridan to'g'ri suvoq ustiga ishlanadi. Bolonka rangli tosh, shisha, bo'yalgan oyna, sirli sopol parchalaridan ishlanadi. Devorga ishlangan surat yoki o'yma naqshlar ba'zan har xil shakldagi ramkalar (to'rtburchak, kvadrat,

beshburchak va hokazolar) bilan chegaralangan bo'ladi - bu pannodir. Panno dastlab alohida yuzada (xolstda, ganchda, yog'ochda) ishlanib olinib bitgandan so'ng devorlarda qoldirilgan maxsus o'rinlarga o'rnatiladi. Lekin mazmun jihatdan mustaqil xarakterga ega bo'lishi ham mumkin. Ba'zi hollarda panno dastlab xolstga moy bo'yoq bilan ishlanib, keyin kerak bo'lgan o'ringa yopishtiriladi.

Dekorativ rangtasvir me'morchilik va amaliy san'at bilan bog'liq bo'lib, asosan bezash vazifasini o'taydi. Dekorativ rang tasvirga naqqoshlik san'ati, teatr, kino dekoratsiyalari va qisman monumental rassomchilik ham kiradi. Dekorativ rangtasvir monumental rangtasvir singari to'g'ridan to'g'ri devorga ishlanishi, panno, mozayka tarzida bo'lishi mumkin. Dastgoh rangtasvir hozirgi zamon tasviriy san'atida yetakchi o'rinni egallovchi san'at turlaridan biri hisoblanadi. Odatda u maxsus ramkaga tortilgan matolar ustiga ishlanadi. Bunday rasmlar molbert deb ataladigan alohida dastgohda ishlangani uchun ham ularni dastgohli rasmlar deyiladi.

Bunday rassomchilik asarlari jamiyatda bo'layotgan muhim voqea va hodisalarni aks ettirishidan tashqari, shaxsning individual xislatlarini, kechinmalari, his-tuyg'ularini to'liq ko'rsatish imkoniyatiga egadir. Shuningdek, ularda tabiatda bo'layotgan o'zgarishlar o'zining yorqin ifodasini topadi. Dastgoh rangtasvir monumental va dekorativ rang tasvirdan farqli o'laroq, mustaqil ahamiyatga ega, u boshqa biron san'atga bog'lanmaydi. Dastgoh rassomligi birmuncha kech paydo bo'lgan bo'lib, uning rivojlanish davri Uyg'onish davriga to'g'ri keladi. Hozirgi kunda esa tasviriy san'at turlari ichida uning keng tarqalgan turlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekistonda rassomchilikning bu turi asosan XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab paydo bo'lgan. Hozirgi kunda u o'zbek tasviriy san'atida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi.

X. Stenveyk. «O'tkinchi dunyo». XVII acp

Natyurmort

- Natyurmort-fransuzcha “nature-morte” so’zidan olingan bo’lib, “jonsiz tabiat” degan ma’noni anglatadi. Natyurmort gullardan, mevalardan, uy-ro’zg’or buyumlaridan tuzilishi mumkin.

Peyjaj - manzara janrida tabiat ko’rinishi o’z aksini topadi. Unda real yoki hayolan ko’z oldiga keltirilgan joylar, me’morlik qurilishlari, shahar ko’rinishi (veduta), dengiz ko’rinishi (marina) va hokazolar tasvirlanadi. Voqelik tasviri va inson atrofini o’rab olgan tabiat ko’rinishi manzarada o’z aksini topadi.

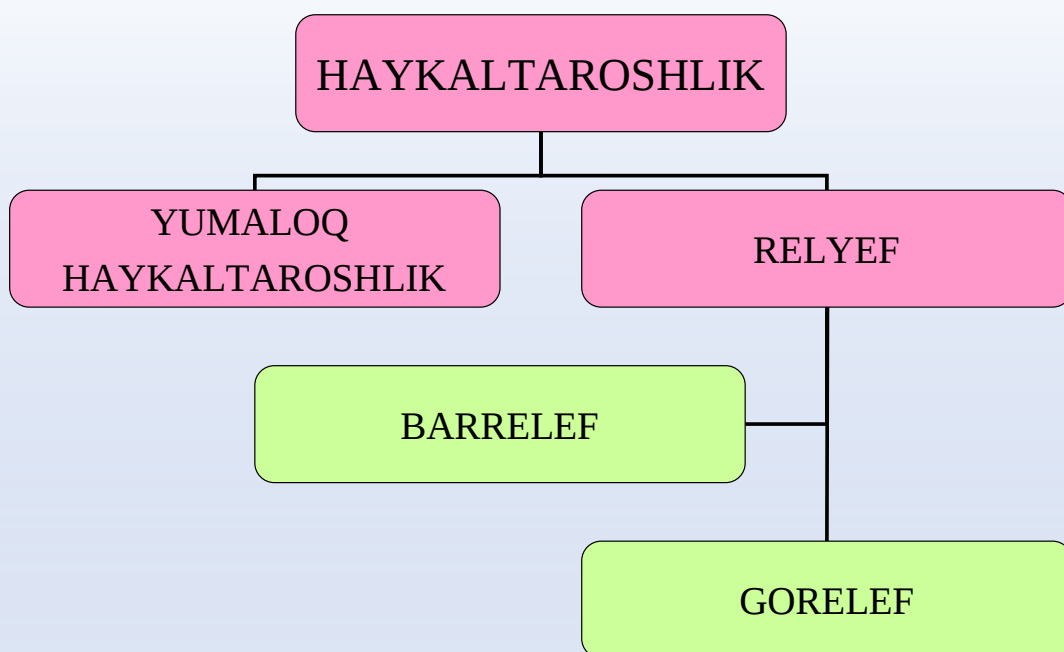
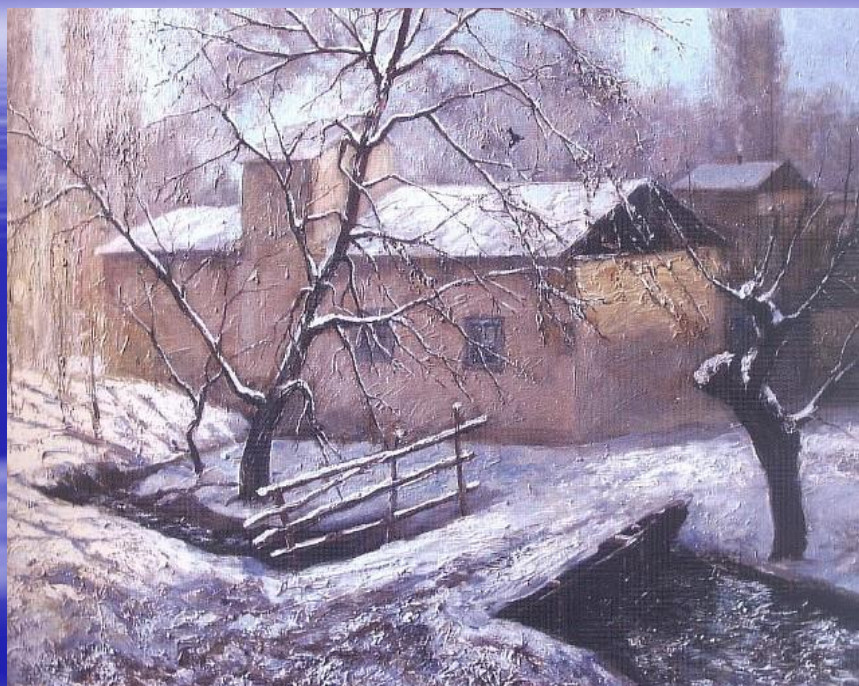

**Yuliy Yulyevich Klever
(1850-1924)
ESKI XIYOBON**

OSUDALIK

Haykaltaroshlik. Tasviriy san'atning turlaridan biri bo'lgan haykaltaroshlik asarlarida borliq hajmga ega bo'lgan shakllar orqali makonda tasvirlanadi. Stol ustiga qo'yiladigan haykalchalar, park va xiyobonlarga o'rnatilgan turli haykal va yodgorliklar, binolarning devorlariga, tanga, belgi, medal kabi buyumlarning yuzasidagi bo'rtma tasvirlar haykaltaroshlik san'atining turli ko'rinishi hisoblanadi.

Haykaltaroshlik asarlari o'z ishlatilish o'rni, bajaradigan vazifasi va tayyorlanish usuliga qarab turlicha nomlanadi. Ular odatda dumaloq va qabariq ko'rinishda bo'ladi. Dumaloq haykallarni hamma tomondan aylanib ko'rish mumkin bo'lsa, qabariq haykallarni yuzaga bo'rttirib ishlanganligi sababli faqat bir tomondan ko'riladi. Qabariq haykallar relef deb ataladi. «Relef» fransuzcha so'z bo'lib, yuza degan ma'noni bildiradi. Relefli haykallarda asosiy obrazlar bilan bir qatorda, kenglik, tabiat manzaralarining ko'rinishi ham aks etadi. Shuning uchun bunday releflarni ba'zan perspektivali relef deb ham yuritiladi. Relef, o'z navbatida, ikki turga bo'linadi. Ulardan biri barelef, ikkinchi turi esa gorelefdir. «Barelef» ham fransuzcha so'zdan olingan bo'lib, past relef degan ma'noni anglatadi. Barelefda haykal tekis yuzaga nisbatan biroz qabargan (bo'rtgan) bo'lib, lekin uning qalinligi o'zining haqiqiy qalinligining yarmidan oshmasligi lozim. Masalan, tanga, znachok, medal yuzalaridagi bo'rtma tasvirlar bunga misol bo'la oladi. Bareleflar ayniqsa, amaliy san'at buyumlarini, me'morchilik binolarini bezashda juda qo'l keladi. Qadimgi Gretsiyada hayotda ishlatiladigan turli xil buyumlar, masalan, ko'za, guidon, qurol-aslahalarning yuzalarini bareleflar bilan bezaganlar, binolarning devorlariga turli hayotiy voqealarni aks ettiruvchi bo'rtma tasvirlar ishlaganlar. «Gorelef» so'zi ham fransuzcha bo'lib, baland relef ma'nosini bildiradi. Haykaltaroshlikning bu turida tasvirlar yuzadan sezilarli darajada bo'rtib chiqqan bo'lib, uning qalinligi o'zining haqiqiy qalinligining yarmidan oshgan bo'lishi shart.

Relefning yana bir turi bor. Bu o'yib ishlangan releflardir. Bunday releflar odatda tekis yuzaga o'yib ishlanadi. Yuzani o'yish natijasida hosil bo'ladigan yorug'-soya o'yini hisobiga tasvir ko'zga tashlanadi. Bunday releflarning imkoniyati chegaralangan bo'lganidan ular amalda juda kam qo'llaniladi. Bunday releflar qadimgi Misrda ishlatilgan. Haykaltaroshlik asarlari uchun turli xildagi materiallar ishlatiladi. Bu materiallar haykalga turli xarakter va mazmun berishda xizmat qiladi. Masalan, tosh-granitda ishlangan haykallar kishida ulug'vorlik, adabiylik baxsh etsa, aksincha, marmarda ishlangan haykallar nozik, ko'rkam ko'rinadi. Shuning uchun haykallar o'zining mazmuni va o'rnatiladigan joyiga qarab, har xil materiallardan ishlanadi. Haykaltaroshlik materiallari ko'p. Bu plastilin, loy, yog'och, metall, marmar, granit, suyak, sement, gips va hokazolardir. Qimmatli metallar-oltin, kumush, nikellar ham haykaltaroshlikda qo'llanadi. Haykaltaroshlikda deyarli rang ishlatilmaydi. Xalq haykaltaroshligida haykallarni bo'yash hollari uchraydi. Bunga O'zbekiston hududidan topilgan qator haykaltaroshlik asarlari misol bo'la oladi. Haykaltaroshlik asarlari ham tasviriy san'atning boshqa turlari kabi o'zining bajaradigan vazifasi,

mazmuniga qarab qator tur va janrlarga bo'linadi. Haykaltaroshlik turlari deganda biz monumental, dekorativ va dastgoh haykaltaroshligini tushunamiz. Monumental haykaltaroshlikka muhim tarixiy voqealar, atoqli shaxslar xotirasini abadiylashtirish maqsadida o'rnatilgan yirik o'lchovdagi, turli xildagi yodgorliklar, haykaltaroshlik ansambllari kiradi. Odatda monumental haykaltaroshlik asarlari o'zida katta mazmunni anglatib, mustaqil xarakterga ega bo'ladi. Lekin shu bilan birga, u bevosita muhit bilan bog'liq bo'lib, me'morchilik binolari hamda tabiat bilan uyg'unlikda bo'lishi lozim. Bu unga yanada ulug'vorlik va ta'sirchanlik baxsh etadi. Monumental haykaltaroshlik asarlariga xos bo'lgan xususiyatlardan biri bu tasvirlanayotgan qahramonlarning ko'tarinki ruhdagi tasviridir. Monumental haykaltaroshlik asarlari doim ochiq havoda turish uchun mo'ljallangan bo'lganligi sababli ular uzoq turadigan qattiq materialdan, masalan, tosh, bronza va hokazolardan ishlanadi. Bularidan tashqari, monumental haykaltaroshlik asarlari uzoqdan ko'rishga mo'ljallanganligi sababli ularda katta-katta yaxlit shakllardan keng foydalaniladi. Odam yuzidagi mayda detallar, kiyimdagi buklanishlar, undagi mayda detallar ko'rsatilmaydi. Istirohat bog'lari, xiyobon va ko'chalar, shuningdek, me'morchilik binolarining devorlarini bezash uchun ishlatiladigan haykallarning hamma turlari dekorativ haykaltaroshlik san'atiga kiradi. Haykaltaroshlik san'atining bu turi monumental haykaltaroshlikdan shu bilan farq qiladiki, agar monumental haykaltaroshlik asarlari o'zida mustaqil mazmunni anglatib, me'morchilikka ham, tevarak-atrofga ham tobe bo'lmagan holda, kishiga mustaqil fikrni bera olsa, dekorativ haykaltaroshlik asarlari esa bevosita me'morchilik bilan bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari agar monumental haykaltaroshlik asarlarini ishlashda obrazlarni ko'tarinki ruhda ishlansa, dekorativ haykaltaroshlik asarlarida esa obrazlar biroz yumoristik tarzda talqin etiladi, bo'rttiriladi. Haykaltaroshlikning bu turida turli hayvon va qushlar shakli keng ishlatiladi. Binolarning devorlariga ishlanadigan turli bo'rtma tasvirlar, amaliy san'at buyumlarining yuzasiga ishlangan tasvirlar ham dekorativ haykaltaroshlikka kiradi. Turli fontanlar, panjaralar, badiiy darvozalar ham dekorativ haykaltaroshlik namunalari sifatida qoraladi. Chinnidan yasalgan turli haykalchalar, loydan ishlangan o'yinchoqlar ham shu haykaltaroshlikning ko'rinishi hisoblanadi. Dastgoh haykaltaroshligiga o'zida mustaqil mazmunni anglatadigan, san'atning bosh turlariga tobe bo'lmagan asarlar kiradi. Bunday asarlar ko'rgazmalarga qo'yish, uylarga qo'yish uchun mo'ljallangan bo'ladi. Haykaltaroshlikning bu turida voqelik o'zining butun borlig'i bilan aks etadi. Haykaltaroshlik san'atining bu turi inson, psixologiyasidagi nozik o'zgarishlar, uning ichki ruhiy kechinmalari, kayfiyatini ochib berish imkoniyatiga ega. Xuddi shu holda u tabiatdagi mavjud hayvon va jonivorlarni ishlashda ham ularning hayoti, kuchi, xarakterini ko'rsata oladi. Dastgoh haykaltaroshligining ko'rinishlaridan biri byust bo'lib, u odam gavdasini aks ettiruvchi dumaloq haykal hamda o'zida bir qator obrazlarni mujassamlashtirgan haykallar guruhi (kompozitsiya) tarzida bo'ladi. Haykaltaroshlik san'atining yana bir ko'rinishi - terrakota hisoblanadi («terrakota»

italyancha so'z bo'lib, pishirilgan loy ma'nosini bildiradi). Terrakota keng ma'noda loydan yasilib, pechda pishirilgan haykaltaroshlik asarlaridir. Haykaltaroshlikda insonning faqat tashqi ko'rinishi tinch turganligi holati yoki harakatdagi paytini aks ettirish bilan uning imkoniyati tugamaydi. Undagi kechinmalar, uning hayajon va g'amginligi, kelajakka intilishi va o'tmishga qayg'urishi ham o'z ifodasini topadi. Haykaltarosh asarida insonning tevarak-atrofga bo'lgan munosabati ham, qalbidagi iztirob ham ishonarli talqin etilishi mumkin. Bunda, albatta, eng avvalo, haykaltaroshning o'ta ziyrakligi, odam g'aydasini va mimik o'zgarishlarini to'g'ri ifodalashi muhim o'rinni egallaydi. To'g'ri topilgan harakat yuzdagi mimik holat - bular uning ta'sirli bo'lishiga zamin tayyorlaydi.

Afroditaning tug'ilishi. **Relyef**
M.a.V asr

DEKORATIV-AMALIY VA ME'MORLIK SAN'ATI

Dekorativ-amaliy san'at. San'atning keng tarqalgan turlaridan biri dekorativ amaliy san'atdir. Bu san'at hayotda ishlatiladigan buyumlar, idish-tovoq, kiyim-kechak, mebel, gilam, o'yinchoqlar va boshqa shu kabilalarni bezatishni o'z ichiga oladi.

Dekorativ-amaliy san'at asarlari odamlarning kundalik turmush ehtiyojlarini qondirish, tevarak-atrofga, park-bog', uylarning tashqi va ichki ko'rinishiga go'zallik kiritish vazifalariga xizmat qiladi. Bu san'at dastgoh san'atidan o'zining bevosita xalq ehtiyojiga moslanganligi bilan farq qiladi va inson hayotida ishlatiladigan buyumlarning mazmunidan kelib chiqadi va shunga bo'ysunadi. Dekorativ-amaliy san'atda real voqealiklar (masalan, gullar, hayotiy lavhalar va hokazolar), aks etishi mumkin, lekin ular mustaqil xarakterga ega bo'lmaydi hamda ma'lum bir buyum mazmuni va shakli bilan bog'liq bo'ladi. Tasvirlangan voqealarda shartli elementlar keng o'rinni egallaydi. Dekorativ san'at buyumlari birmuncha erkin, ijodkor fantaziyasiga bog'liq holda yaratiladi va eng avvalo, tevarak-atrofga fayz kiritishga qaratilgan bo'ladi. Masalan, jimjimador ustun, eshik, darvozalar, devorlarning tashqi va ichki tomoniga ishlanadigan rangli naqsh va bo'rtma tasvirlarni bunga misol qilib ko'rsatish mumkin.

Dekorativ-amaliy san'at juda qadim zamonlarda paydo bo'lib, xalq hunarmandligi tarzida rivojlandi. O'zbekistonda dekorativ-amaliy san'at tasviriy san'atning eng qadimdan rivoj topgan yagona va barhayot turi bo'lib keldi. Chunki san'atning boshqa turlarini (rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik) yaratish islom dini tomonidan cheklab qo'yilgan edi. O'zbek xalqining amaliy san'at asarlarida ko'proq chamandek ochilgan gulzor, bog'lar aks ettiriladi. Chunki jazirama issiq ostida, qaqrab yotgan cho'llarni gulzorga aylantirish qadimdan o'zbek xalqiga xos odat bo'lgan. Dekorativ-amaliy san'atga alohida e'tibor berilgan. Dekorativ-amaliy san'at ustalariga katta imtiyozlar yaratilgan, maxsus artellar, ustaxonalar tashkil etilgan. Hozirda yog'och o'ymakorligi, kulolchiligi bilan bir qatorda, o'zbek kashtasi, atlas, beqasami va boshqa naqsh berilgan har xil jihozlari dunyo xalqlari orasida shuhrat qozondi. Amaliy san'atning eng ko'p tarqalgan va eng ommaviy turi kashtachilik bo'lib, u qadimiy an'analarga ega, o'zbek kashtachiligi, yuqorida aytib o'tganimizdek, ochilgan bog'larni eslatadi. Shuning uchun ham biz o'zbek kashtachiligida guldastani, majnuntolni, quyoshni, ba'zan daraxt shoxchasiga qo'ngan qushchalar, hatto hayvon va odam tasvirlarini ham uchratamiz. O'zbekistonning eng qadimiy madaniyat o'choqlari hisoblangan Buxoro va Samarqand so'zanalari o'zining serrangligi, shakllarining turli-tumanligi va ularning nihoyatda nozik tikilishi bilan farqianadi. Shahrisabzlik ayollar tikkan kashtachilik buyumlari esa ko'proq gilamni eslatadi. O'zbek oilalarida uyning ichki devorlarining tekis qismiga aylantirib ilib qo'yiladigan dorpechdan bezak maqsadida foydalaniladi. Ularning past qismida shokila-shokila bo'lib osilib turgan kokillari bo'ladi. Dorpechlardagi bir shakl qayta takrorlanaveradi. Bu gulli daraxt yoki guldastani qator qilib safga tizib qo'ygandagidek manzarani beradi.

O'zbek kashtachiligida do'ppi alohida o'rinni egallaydi. Shahri-sabzning gilam do'ppisi, Buxoroning zardo'ppisi, Farg'onaning chust do'ppisi, iroqi, duxoba va boshqa do'ppilar O'rta Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan. Do'ppi nusxalari ichida eng mashhuri chust do'ppilaridir. Qora atlas (yoki satin) ustiga ipak bilan tikilgan bodom guli (yoki qalampir), kizakka tushirilgan gullar do'ppiga nafislik baxsh etadi. Kashtachilik san'atidagi belbog', dastro'mol, sandalpech, bo'g'macha va turli to'rvachalari ham nafis bezatiladi. O'zbek kashtachiligining an'analari hozirgi kunda ham muvaffaqiyatli ravishda rivojlanmoqda. Kashtachilik san'atida kishilar portretini aks ettirish o'sha davrida paydo bo'ladi.

Nimshohi gazlamalar - beqasam, banoras va adras, atlaslar xalqimiz tomonidan e'zozlanadi. O'zbek xalqi ipak yetishtirishda mohir bo'libgina qolmay, balki shoi-atlaslarni to'qigan, uni nihoyatda yuqori badiiy did bilan bo'yay olgan. Faqat ipakdan tikilgan to'rt, sakkiz, o'n ikki tepkili atlaslar jahonga dong taratgan.

Atlas gazmollar kompozitsion jihatdan turli-tumandir. Hozirgi kunda uning yuzdan ortiq bezash turi bor. Bular, asosan, turli geometrik shakllar, o'simliklarning gul va barglari, uy-ro'zg'or buyumlari va hokazolardan iboratdir. O'zbek kashtachilik san'atida zardo'zlik buyumlari, yorqin va lo'nda gulli gilamlar, jundan tikilgan bejirim jihozlar ham keng tarqalgan, bularga xalqning hayotida turli maqsadlarda hamon foydalanilmoqda.

Ganchkorlik - O'zbekistonda amaliy san'atning eng sevimli va qadimiy turlaridan biridir. Amaliy san'atning bu turida Buxoro va Toshkentlik ustalar samarali mehnat qilganlar.

Avvallari devorlar o'yma gulli pannolar bilan bezatilar, taxmonlar qirrasiga naqshlar o'yilardi. Tokchalarbo'lsa, o'ymakor yokijimjima tabaqalar bilan yasatilar, xonaga nur va havo kirib turishi uchun deraza va eshik ustidan tuynuk qo'yib, unga ganch va yog'ochdan panjara o'rnatilar edi. Hozirda qandil, navo, ship kabi me'morchilik detallari ganchlardan tayyorlanmoqda. Shuningdek, madaniyat saroylari, klublar, teatr va uy-joy binolarining ichki va tashqi qismini ko'rishda ganchkorlikdan keng foydalanilmoqda. O'zbek ganchkorligining ajoyib sahifasini Buxoro yaqinidagi «Sitorayi-mohi xossa»dagi «Oq uy»da, Toshkentdagi Navoiy nomli katta opera va balet teatrida ko'rish mumkin. San'atning bu ajoyib va murakkab turida ustalardan Usta Shirin Murodov, Toshpo'lat Arslonqulovlar dong taratganlar. Amaliy san'atning yog'och o'ymakorligi turi xalqlarning ko'pchiligida qadimdan mavjud bo'lib, o'zining boy an'alariga ega. Yog'och o'ymakorligi asarlari eshik, deraza, quti, xontaxta, kitob tokchalari, qutichalar, qanddon, ustunlar, panjaralar, o'yinchoqlarda o'z aksini topgan. O'zbekistonning xalq san'atida yog'och o'ymakorligi salmoqli o'rinni egallaydi. Bu borada Xiva ustalarining ishlari maqtovg'a loyiqdir. Ular ishlagan asarlar o'simliksimon elementlarning ko'pligi va bo'rttirib ishlanganligi bilan boshqa asarlardan ajralib turadi. Toshkent ustalari esa ko'proq «girihi» usulida ishlab, geometrik ornamentlardan ko'p foydalanishadi.

Yog'och o'ymakorligi san'atida musiqa asboblari bezash ham alohida o'rinni egallaydi. Dutor va tanburlarga, tor va changlarga suyak va sadaflardan qadalgan chiroyli naqshlar kishini hayratda qoldiradi. Bu san'at hozirgi vaqtda Toshkentda keng rivojlangan.

O'ymakorlik san'atining ajoyib turlaridan bin misgarlikdir.

O'zbek misgarligi san'ati juda qadimdan shuhrat qozonib keldi. Sariq va qizil misdan ishlangan turli xil xo'jalik va uy-ro'zg'or buyumlari juda nozik shakllar bilan bezatiladi. Bezatilgan mis asboblari Buxoro, Qo'qon, Samarqand, Qarshi va Xiva shaharlarida ko'proq yasaladi. Misgarlikda bu shaharlar ustalarining o'zicha ishlash uslubi bor. Lagan, patnis, choy idish, oftoba va obdastalar misgarlik buyumlari ichida eng ko'p tarqalgan buyumlardir.

Suyak o'ymakorligi amaliy san'atning shimolda keng tarqalgan turidir. Suyak o'ymakorligi buyumlarining o'ziga xos tayyorlanish uslubi bor. Bunda ish avvalo, zarur materialni topishdan boshlanadi. Keyin materialning notekis joylari egov bilan, mayda jilvir qog'ozda tekislab chiqiladi. So'ngra unga rasm ishlanib, lak surtiladi va naqsh o'yib ishlanadi. Tayyor ishga keyin pardoz beriladi. Tayyor buyum bo'r va spirt bilan artib chiqiladi. Partam, arracha, egov va boshqalar suyak o'ymakorligida qo'llanadigan asboblardir. Suyak o'ymakorligi ustalaribobolariningengiyaxshian'analarinidavom ettirib, ajoyib asarlar - qutichalar, trubkalar, kichik-kichik haykal va hokazolar yaratmoqdalar.

Qadimdan uy-ro'zg'or buyumlariga bo'yoqlar bilan ajoyib naqshlar ishlanib kelgan. Bu ham naqqoshlik san'ati deb yuritiladi.

Respublikamizda amaliy san'atning bu turi, qadimdan rivojlangan bo'lib, o'zbek ustalari faqat uy-ro'zg'or buyumlarini emas, balki uy-joy va jamoat binolarining devor va shiplarini ham bezaydilar. San'atning bu turida har bir xalq o'zicha ijod qiladi. Masalan, rus amaliy san'atida tekislangan yog'ochga usta o'simliksimon naqsh rasmini tushiradi, keyin unga maxsus bo'yoqlar beradi. U bir oz quriganidan so'ng bo'yog'i o'chib ketmasligi uchun ustidan bir necha bor tiniq lak surtiladi. O'zbek rassom ustalarining ish uslubi boshqacharoqdir. Bu ustalar eskiz bo'yicha duradgor ishlagan yog'ochga yelim surtadilar. Jilvir qog'oz bilan yelim tozalangandan so'ng materialga bronza beriladi. Keyin bronza ustidan ulgi asosida kompozitsion tasvir, uning ustiga qora bo'yoq surtib, naqsh ishlanadi. Naqshlarning o'chib ketmasligi uchun naqsh ustidan bir necha bor toza lak surtiladi.

Xalq ustalari tajribasida naqshning quyidagi turlari ko'proq qo'llanadi: islami - egri chiziqli o'simlik elementlaridan iborat naqsh; Girih - to'g'ri chiziqli elementlardan geometrik shakl hosil qiluvchi naqsh; murakkab naqsh, bu avvalgi ikki guruhdagi naqsh (islami va girih) elementlarining yig'indisidan iborat. Islami turidagi asosiy elementlar novda, yaproq, gul, g'uncha, kurtak, qalampir, meva, poya kabilar hisoblanadi. Poya va novda turli naqshlarning eng ko'p uchraydigan elementlari hisoblanib, ular naqsh hoshiyalarida qo'llaniladi. Girihlar esa tursimon va yulduzsimon

bo'lib, yulduz nurlarining soni 5 tadan 16 tagacha boradi. Naqshning uchinchi turi hisoblangan murakkab naqshda esa naqsh geometrik va o'simlik elementlarining birga qo'shib ishlatilishi natijasida hosil bo'ladi. Bunda geometrik element doimo naqsh o'rtasida joylashadi.

Naqqosh ustalardan A. Qosimjonov, Y.Raufov, T.To'xtaxo'jaev, A.Boltayev, S.Norqo'ziyev va J.Hakimovlar san'atning bu turida samarali mehnat qilib, shuhrat qozonganlar.

Tabiiy loydan turli idishlar yasash va ularni tegishli ranglarga bo'yash - kulolchilik O'zbekistonda juda qadim zamondan rivojlangandir. Kulolchilik san'ati buyumlariga lagan, tovoq, choynak, piyola, sopol va chinni idishlar, shuningdek, loydan ishlangan o'yinchoqlar kiradi.

Kulolchilik san'atida bezatishning turli usullari qo'llaniladi. Shunday usullardan biri «qalami» usulidir. Bu usulda bezak idishlarga naqshlarning rasmi chizib olinmasdan to'g'ridan-to'g'ri mo'yqalam bilan ishlanaveradi. Bu usulda ko'proq Rishton bilan G'ijduvon ustalari ishlaydi. Ba'zi joylarda ustalar gilvata orqalig'ul chizib, keyin bo'yoq beriladigan «chizma» usulidan foydalanadilar. Bu usul toshkentlik ustalar orasida ko'p tarqalgan.

O'zbek kulolchilik buyumlari bezak kompozitsiyalarida o'simliksimon va geometrik elementlarning boyligi, xilma-xilligi, bo'yoqlar gammasining yorqinligi bilan ajralib turadi. Ularda feruza rang baxt keltiruvchi belgi sifatida ko'p ishlatiladi. Kulolchilik O'zbekiston me'morchiligida ham keng qo'llanilgan. Madrasa, masjid, karvonsaroy, hammomlarning peshtoqlarida xona ichlaridagi devor bezaklarida kulolchilik san'atining namunalari o'z aksini topgan. Hozirgi kunlarda ham kulolchilik jamoat, turar-joy binolarini bezatishda keng qo'llanilmoqda.

Respublikamizda hozirgi kunda bir qator usta kulollarni birlashtirgan bir qator kulolchilik ustaxonalari bo'lib, ular xalqimiz talablariga va didiga mos amaliy san'at buyumlari yaratmoqdalar. O'zbekiston kulolchilik san'atini rivojlantirishda kulollardan U.Jo'raqulov, M.Rahimov, U.Usmonov, I. Nazrullayev va boshqa qator ustalar o'zlarining salmoqli ulushlarini qo'shmoqdalar. Kulolchilik boshqa xalqlar orasida ham keng rivojlangan. O'tgan asrlarda kulolchilik, Moskva gubernasining Gjel shaharchasida keng shuhrat qozondi. Gjel kulolchilik korxonasida o'tmishda ganch, loydan kichik-kichik kompozitsiyalar yaratilib, ularning sujetiga portretlar, turmushda uchraydigan har xil voqealar, hayvonlarni tasvirlovchi o'yinchoqlar asos qilib olinar edi. O'tgan yillarda kulolchilik arteli tashkil qilinib, unda Gjel ustalari ota-bobolarining san'atlarini davom ettirib, mavzuli asarlar va o'yinchoqlarning yangi namunalari yaratmoqdalar. Gjel ustalari ishlab chiqarayotgan chinni buyumlar o'simliksimon va geometrik shakl bezaklarining boyligi bilan ajralib turadi.

O'rta Osiyo xalqlari qadimdan o'zlarining zardo'zlik san'atlari bilan fahrlanadilar. Zardo'zlik uchun asosiy material zar iplar, baxmal kabilardir. Ustalar zar tikishning ikki turini qo'llashadi. Birinchisi, fonni zar bilan tikib to'ldirish va ikkinchisi, naqshlarni zar bilan tikib to'ldirish. Chevarlar ornamental va mazmunli kompozitsiyalarda ko'pincha o'simliklarni tasvirlaydi, gullar,

barglar, bodom to'plari, paxta shularjumlasidandir. Keyingi vaqtlarda zargarlik buyumlarida jonli narsalar tasvirlanadigan bo'ldi.

Qadimdan zardo'zlik Buxoro va Samarqand shaharlarida keng rivojlangan. O'tgan yillar davrida zardo'z ustalariga sharoit yaxshilinishi natijasida ularning ishlari ijodiy yo'nalish oldi. Natijada har xil sovg'a va ommaviy zardo'zlik buyumlari yaratila boshlandi. Hozirgi vaqtda zardo'zlik buyumlari Buxorodagi zardo'zlik maxsus fabrikasida ko'plab ishlab chiqilmoqda.

Me'morlik san'ati

Inson hayoti bilan uzviy bog'liq bo'lgan san'at me'morlik san'atidir. Bu san'at ham san'atning boshqa turlari singari o'zida inson aqliy faoliyati, tabiatiga bo'lgan munosabatlarini aks ettiradi, ijtimoiy tuzum xarakterini ochib beradi, jamiyat ideologiyasini o'zida ifoda qiladi. Bu san'at inson bilan birga paydo bo'ldi. U o'zini dastlab yog'in-sochindan, issiq-sovuqdan himoya qilish, tunlari xotirjam yotish uchun joylarqurdi. Bu joylar tosh, yog'och, loylardan qurildi, tabiiyg'orlar turar-joy manzillariga aylantirildi. Vaqt o'tishi, inson ongining taraqqiy etishi bilan uylar, saroy va ibodatxonalar vujudga keldi. Istehkom, qal'a, shaharlar, ko'prik va keng yo'llar qurildi. Zavod-fabrikalar, yirik kosmodromlar - bular ham davr taqozosi bilan maydonga kelgan me'morlik san'atining turlaridir. Me'morlik san'ati ham san'atning boshqa turlari singari inson psixologiyasiga ta'sir etadi, uning kayfiyatini belgilaydi, ish qobiliyatiga, dunyoqarashiga, fikrlashiga ta'sir eladi. Shu boisdan bu san'at ham juda qadimdan sinfiy xarakterga ega bo'lib, ijtimoiy tuzum xarakterini o'zida ifodalab kelgan. Bu holni bizgacha saqlanib kelgan turli davrlarga mansub bo'lgan me'morlik yodgorliklarini taqqoslab bilish mumkin.

Me'morlik san'atida geometrik shakl va hajmlar asosiy ifoda va lasvir vositasi hisoblanadi. Shularning turli xildagi nisbat va joylanishlari, o'zaro kombinatsiyalari ma'lum me'morlik kompozitsiyasini tashkil etadi. Bu o'rinda Buxorodagi mashhur Ismoil Somoniy maqbarasini olib ko'raylik. Bu bino asosan to'rt yoqli prizma va yarimshar - gumbazdan tashkil topgan. Ular hamkorlikda yagona me'morlik kompozitsiyasini tashkil etadi. Bu geometrik shakllar, o'z navbatida, dekorativ bezaklar hisobiga boyitilgan. Maqbara devoridagi oq-qora soyalar esa uning badiiy qiymatini yanada oshirgan. Bu yodgorlikda o'rinli topilgan nisbatlar, dekorativ elementlarning o'z o'rniga tushganligi uni tugal badiiy asar darajasiga ko'targan.

Me'morlik san'ati bir necha turlarga bo'linadi. Bular uy-joy qurish san'ati, shahar qurish san'ati, sanoat va suv inshootlari qurish san'ati hamda jamoat va ma'muriy binolar ko'rish san'atidir. Bular ham o'z o'rnida yana qator turlarga ajraladi. Bu turlarning har biri o'ziga xos funksiya va xarakterga ega bo'lib, ular binolarning loyihasi, tashqi va ichki ko'rinishi, badiiy bezatilishi bilan ajralib turadi. Har bir me'morlik yodgorligining qiymati va go'zalligi shu yodgorlikning o'z maqsadiga, vazifasiga to'liq javob berishidadir. Masalan, teatr binosining tashqi

ko'rinishi, badiiy bezaklari, maktab yoki fabrika binosining tashqi ko'rinishi, badiiy bezatilishidan butunlay farq qilishi o'z-o'zidan ma'lum. Shuning uchun ham qurilgan binoning funksiyasi va xarakteri uning tashqi va ichki bezatilishida, ko'rinishida ifoda etiladi va bir-biridan ajralib turadi. Me'morchilikdagi bu talablarni hisobga olmaslik uning kishi asabiga tegish, charchatish hollarini keltirib chiqarishi mumkin.

QALAMTASVIR TEXNOLOGIYASI.

Tasviriy san'at har bir ijodkor shaxs uchun juda keng faoliyatlar maydonidir. Rasm chizishni puxta egallash barcha san'at turlarida muxim o'rinni egallaydi. Shu sababli akademik sur'at ishlash bilimi tasviriy faoliyatning barchasida qo'l keladi va muvofaqiyatni ta'minlaydi. Qalamtasvir ishlashga va uni o'z ma'naviy xayotida foydalanishga odamlar qadimgi paytlardan beri intilib kelganlar. Shu sababli ham rasm chizishning ma'lum qonun-qoidalari ishlab chiqilgan. Bunda ishlatiladigan asbob-anjomlar sifati talabga javob beradigan bo'lishi kerak.

Qalamtasvir ishlashning eng asosiy talabi chizish obyekti har tamonlama o'xshatib aks ettirishdan iborat faoliyatini taminlashdir. Buning uchun tasvirni qog'oz satxida joylashtirish nisbatlarini to'g'ri aniqlash, buyumlarning o'zaro masofasini va perspektiva xolatlarini aniq topish talab etiladi. Ishning maqsadga muvofiq chiqishida albatta bilim tajriba va maxorat yetarli darajada kerak bo'ladi. Tasvir chizishni o'rganish oddiy natyurmortlarning, shuningdek alohida turgan buyumlarni aks ettirish orqali amalga oshiriladi. Ish tasvirni qog'ozga to'g'ri va chiroyli tarzda joylashtirishdan boshlanadi, so'ng har bir narsaning o'zaro joylashishi ular orasidagi masofalar aniqlanadi. Bunda qalamni yengil qog'ozga ortiq darajada bosmasdan ishlatish kerak. Aks xolda noto'g'ri chizgan joylarni va yordamchi chiziqlarni o'chirg'ich bilan ketkazish qiyin bo'ladi. Shuning uchun o'rtacha yumshoqlikdagi "TM", "M", "2M" rusumli qalamlardan foydalanish ancha qulay. Tasvirlarni ishlashda perspektiva qoidalariga amal qilinishi zarur. Rasm chizish jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etilishi tasvir yaratishning eng muxim shakllaridan biri.

Ma'lumki, har bir narsa boshqa narsadan uzoqroqda turgan bo'lsa u ko'zimizga kichirayib ko'rinadi, farqlari ham xiraroq bo'ladi, unga tushayotgan yorug'lik soylari ham birinchi plandagi buyumnikidan farqlanib turadi. Bularning hammasi chiziqli va xavo perspektivasi xodisasining tabiatda nomoyon bo'lishidir. Ana shu jixatdan to'g'ri aks ettirilsa tasvir xaqqoniy chiqishi ta'minlanadi. Har bir narsa qog'ozda tasvirlanar ekan albatta uning turishiga nisbatdan ufq chizig'i topib olinishi kerak. U chizuvchi kishining ko'zi balandligidan o'tuvchi tasavvur etiladigan gorizantal to'g'ri chiziqni tashkil etadi. Natyurmortlarda uni to'g'ri aniqlab olib tasvir yaratishda foydalanish zarur shartlardan asosiysi bo'lib tasvirning xaqqoniy chiqishini ta'minlaydi. Narsaning tasvirini gorizantal satxiga va vertikal kartina satxiga nisbatdan xolati ham perspektiva ko'rinishga muvofiq topiladi. Bunda tomonlarning qisqarib uzoqlashib borgan sari qisqarib ko'rinishi ufqning

tutashish nuqtasiga asosan topib chiziladi. Tasvir yaratishda fazoviy perespektivaga ham ahamiyat berilishi zarur. Chunki yaqinda joylashib turgan buyum uzoqdagidan tusi, rangi, to'q ochligi bilan ajralib turadi. Soya yorug'liklarni tasvir farqlariga monand o'xshatib aks ettirish ular o'rmini to'g'ri mutannosib topishga ham bog'liqligini unutmasligimiz kerak.

QALAMTASVIR UCHUN ISHLATILADIGAN MATERIALLAR VA ISH QUROLLARI.

1.Oddiy qora qalam

Tasvir chizganda qalamni yumshoq ushlash mavqsadga muvofiqdir. Qalam uchini tasvir chizig'iga tayyorlanganda uning grafit qismini 5-6 mm, yog'och qismini esa 15-20 mm yo'nish mumkun. Chunki bunday yo'nilgan qalamlar tasvir chizayotganda chiziqlarning aniq ravshan ko'rinishiga yordam beradi.

2.Qog'oz.

Tasvir chizishda ishlatiladigan asosiy matolardan biridir. Qog'ozni turlari talaygina bo'lib vatmon, polu vatmon kabilar eng yaxshi navli qog'ozlardir. Bu qog'ozlar juda zich bo'lganligi tufayli qalamda tasvir chizish uchun yaxshi mato bo'lib xisoblanadi. Sinov va mustaqil ishlarni yana shu qog'ozlarda bajarish mumkun.

3.O'chirg'ich.

O'chirg'ichlar 2 xil bo'lib ko'kimtir va oq tusdagilar tasvir chizganda ishlatiladi. Qizg'ish tusdagi o'chirg'ichlardan tasvir chizganda foydalanilmaydi. Chunki uning tarkibida "qum oyna" parchalari bo'lib qog'ozni titib yuboradi. Keraksiz chiziqlarni o'chirishda o'chirg'ichni qattiq bosmasdan iloji boricha o'chirg'ichdan kamroq foydalanishga odatlanish lozim. Birinchidan qog'ozning ortiqcha titilib ketishidan saqlansa, Ikkinchidan xar bir chiziqni o'ylab fikr yuritib chizishga kishi odatlanib boradi. O'chirg'ichni ishlatib bo'lgandan so'ng uni qo'lga ushlab turish yaramaydi. Aks xolda qo'l terlab o'chirg'ichni namlashi natijasida u ishga yaroqsiz bo'lib qoladi.

4.Taglik.

Tagliklar xar xil tuzilishda bo'lib tasviri chizilishi lozim bo'lgan narsa kerakli natura uning ustiga qo'yiladi; mashq bajaruvchi o'zining didiga qarab kompozitsiya tuzishi mumkun.

5.Yoritqich.

Yoritqichlardan naturaning aniqligi xususiyatini shaklini va xajmini ko'rsatish maqsadida foydalaniladi. Yoritqich yordamida soya, yorug', yarim soya va shulalarini tasvirlash mumkun. Narsalarga ko'pincha yoritqich nuri chap tomondan yo'naltiriladi.

Akvarel-rangtasvirning eng keng tarqalgan turlaridan biridir. Qadim zamonlardan akvarel bo'yoqlari o'zining nafisligi va ranglarining yorqinligi bilan rassomlarni qiziqtirib kelgan. Akvarel bo'yog'i tarkibiga bo'yoq moddasi (o'simlik yoki menerallarning mayin qilib yanchilgan kukunini)

va bog'lovchi modda olma yelimi, gilitsirin va ozroq asal kiradi. Bular xammasi suvda osongina eriydigan bo'lgani uchun bo'yoqqa suv qo'shib suyultirib ishlatiladi. Bu xildagi bo'yoqlar akvarel nomi bilan atalishiga sabab xam shu-lotinchada suvning "adia" deyilishidir.

Akvarel texnikasining guash: tempera moy bo'yoqlaridan farqi uning tiniqligi va xavoiyligi bo'yoqlarning yorqinligi va tozaligi bilan uyg'unlashib ko'rinishidadir.

Akvarel rang tasvirida keng tarqalgan ish uslublaridan biri pliserovka-bo'yoq qatlamlarini ustma-ust qo'yishdir. Bo'yoqning suyuq eritmasini tayyorlab olib qog'ozga yupqa qatlam tarzida quyilganda orasida qog'oz tovlanib turadi. Bir sidra qo'yilgan bo'yoq qatlami qurigach ustidan boshqa bo'yoq surtilsa ostki qatlamning qurishi tufayli yangi rang tus xosil bo'ladi. Qatlamlar soni ko'paygan sari ranglar toboro kuchayib boradi. Akvarel bo'yoqlarining xususiyatlaridan biri ko'p vaqt namlikni saqlashidir, bundan unumli foydalanib bir xil rang qo'yilganidan keyin u xali qurimasdan yoniga ikkinchisi qo'yilsa ular asta sekin bir biriga qo'shilib ketishi natijasida mayin bog'lanishga erishish mumkun.

Ammo rivojlanish jarayonida tasvir ishlarining turli xil asbob uskunalari takomillashib boradi. Shunday narsalarning turkumiga chizig'i oddiy qora qamlar xam kiradi. XVI-asrda Angliyada Grafit konining topilishi qalamlarni ommalashib ketishiga sabab bo'ldi. Grafitdan yasalgan qalamlar qo'lni iflos qilmasligi uchun qalam sirtlarini turli xil tasmachalar bilan o'rab ishlatishdi. Kenyinchalik esa daraxt shoxlarini ikki bo'lakka ajratib o'rtasiga qalamchalarni joylash natijasida ikkita ajratilgan bo'lakchlarni bir biriga yelimlash tufayli xozirgi kunda ishlatib kelinayotgan qalamlarimizga asos solingan. Qalamning nomlari juda ko'p "Arxitektor", "Orion", "Konstruktor" va xokozolar. Oddiy qora qalamning yumshoq va qattiq xillari bor. Qalamning farqini unga yozilgan nishoni belgilaydi. Qattiq qalamlarga T, 2T yoki B, 2B yumshoq qalamlarga M, 2M, 3M yoki H, 2H, BH kabi nishonlar qo'yiladi TM va BH belgisi qo'yilgan qalamlar o'rtacha yumshoqlikda bo'ladi.

Qalam bilan tasvir chizganda uni asosan uch barmoq bilan ushlanadi. Qalamni ushlagan vaqtda erkin ushlashga qo'lni o'rgatish kerak. Qalamni qattiqroq yoki yumshoq bosish orqali xar xil chiziqlarni chizish mumkun.

MOYBO'YOQ TEXNOLOGIYASI.

Tasviriy san'at turlaridan biri bo'lgan rangtasvir turida akvarel bo'yog'idan keyin moybo'yoqqa o'tiladi.

Moybo'yoq bilan ishlashdan oldin uning xususiyatlarini va ishlatish yo'llarini bilish zarur. Moybo'yoqlar bilan ishlashni yaxshi o'rgangan kishi ularning imkoniyatini va rangtasvir tilining

o'ziga xos tomonlarini bilib oladi, bu esa unga rangtasvir asarlarnining xar tomonlama va mukammal taxlil qila olishga yordam beradi.

Moybo'yoq va laklar XV-asrdan boshlab ishlatilib kelinmoqda ularni rangtasvirda qo'llashni esa Niderlandiyalik aka uka rassom Van Deyklar boshlab berganlar. Dastlab o'z asarlarini satxini turli moy va laklar bilan qoplashni sinab ko'rib ular zig'ir moyi juda tez qotishini bilib qolganlar. Keyinchalik bo'yoq kukunini shu moyga qorishtirib juda tiniq va yorqin bo'yoqlar xosil qilishga muvaffaq bo'lganlar. Moybo'yoq texnikaini rivojlantirishga xam ular katta xissa qo'shganlar. XVI-asr rangtasvir san'atida moybo'yoq rangtasviri asosiy o'rinni egallagan.

O'zbekistonda san'atning bu turi asosan XIX-asrda rivoj topdi.

Xozirgi zamon rangtasvirida bo'yoqlar bilan sur'at ishlash keng miqiyosda tarqalgan. Moybo'yoq akvarel kabi mo'yqalamdan va tasvir tekisligi yuzasidan oqib ketmaydi. Uning asta sekin qurish xususiyati esa matoga qo'yilgan bo'yoq birikmasi ancha uzoq vaqt mobaynida ishlov berish imkoniyatini yaratadi.

Moybo'yoqlar qalay tyubiklarda chiqariladi va ikki xil ya'ni "konkotyorfie" deb nomlanadigan mayin sifatli "eskiznie" deb ataladigan dag'alroq turi bor. Moybo'qlarni ishlatish paytida ularning suyultirish uchun erituvchi moddalardan ninen, uayt-spirt (razvavitel № 2) ishlatiladi. Erituvchi sifatida bazida laklardan xam foydalanish mumkun. *****

Moybo'yoq mo'yqalami akvarel mo'yqalamidan shakli va mo'ynasi bilan farqlanadi. Moybo'yoqlar bilan surat ishlash uchun turli katta kichiklikdagi yassi kuraksimon dag'al qilli moyqalamlar bo'lishi kerak, faqat ba'zi nozik ishlarni bajarishda mayin qilli kichkina mo'yqalam ishlatiladi. Ish tugagandan so'ng mo'yqalamlarni albatta yuvib quritib yupqa qog'ozga o'rab qo'yish kerak.

Moybo'yoqda ishlash uslubi.

Moyli bo'yoqlar bilan rangtasvir ishini bajarish uchun maxsus tayyorlangan asoslar mato yoki qalin qog'oz bo'lishi shart. Bular orasida eng keng tarqalgani mato (xolost). Uni ishga tayyorlash uchun suyuq yelim va oq bo'yoq kukunidan maxsus qorishma (grunt) tayyorlanadi. Grunitlashdan avval mato tagromga tortiladi.

Tagrom quruq taxtachalardan tayyorlanadi: taxtachalar bir biri bilan yog'och qoziqchalar yordamida biriktiriladi. Qiyshayib ketmasligi uchun mixlashni ramkaning o'rtasidan boshlab asta tekislab boriladi va mixlar har 1,5-2 sm masofada qoqiladi. Tortilgan mato avval katta mo'yqalam bilan xo'llanadi so'ngra bir sidra yelim eritmasi yupqa qalam tarzida matoga suriladi.

PASTEL VA GUASH BO'YOG'I TEXNALOGIYASIDA ISHLASH USULLARI.

Pastel-yumshoq rangli tayoqchalar bilan nozik rang berish xususiyatiga ega. Uning afzallik tomoni ranglarning nozikligi va yumshoqligi bo'lib boshqa xech qanday material uning o'rnini bosolmaydi. Pastel qog'ozda yaxshi turmaydi. Ozgina silkinish natijasida u qog'ozdan to'kilib ketadi. Shuning uchun xam faqat g'adir badir notekis qog'ozda ishlash mumkun. Pastelda bajariladigan ishlar maxsus suyuqlik (fiksotiv) bilan mustaxkamlanadi. Pastel slindirik tayoqchalarga o'xshab uzunligi 65 mm, diometri 9-10 mm qilib chiqariladi. Pastel karton qutichalarga 50, 126, 146, 185 donadan qilib joylanadi. Ba'zan 10 donadan bir xil rangda qilib joylanishi xam mumkun. 26 dona pastel joylangan quticha asosiy ranglar xisoblanadi. Qolganlari esa 50, 126, 146, 185 qo'shimcha ranglar bo'lib ularda yana asosiy ranglarga nisbatdan 2-5 doim qo'shimcha ranglar mavjud. Bulardan tashqari badiiy fon kambinatlari kremli pastel xam ishlab chiqradi. Kremli pastelning afzallik tomoni shundaki u bilan bajariladigan ishlar xech qanday mustaxkamlashni talab qilmaydi, xatto qog'ozda bajariladigan ishlarni o'rab olish xam mumkun. Kremli pastel qutichada 12 donadan iborat bo'ladi xar bir qutichaga 2 flakon 100-100ml xajmda "fiksotiv" qo'shib beriladi. Davomli ishlarni bajarish uchun asosan gips modellarni ishlashdagi grafik qalamlar "konstruktor", "orien", "moyak", "arxitektor", "smena", "svetokopiya", "dyumograf" va "italianskiy" qamlari qo'llaniladi. Shular qatori ko'mir tayoqcha sangina, sous, pastel kabi materiallar bilan ishlash uchun esa ularning o'ziga xos xususiyatlarini bilish kerak bo'ladi. Ular bilan ishlash usullari maxsus mashg'ulot "risunka-*** texnologiya"da o'rganiladi.

Guash-suvda oson eriydigan bo'yoq turlariga kiradi. Guash 30 gramlik, 50 gramlik plasmastadan yasalgan kubikchalarda bo'lim 6 xil va 12 xil ranglaridan qadoqlanadi.

Akvarel bo'yog'idan guash bo'yog'ining ishlash farqi. Akvarel bo'yog'ida rasmlarni bo'yaganda 1-chi rang ustidan 2-chi rangni surkaganimizda 1-chi rang ko'rinib turadi. Guash bo'yog'ida ishlaganda 1-rang ustidan 2- rangni surtganda 1- rang ko'rinmaydi. Agar ish buzilib qolganda xam ustidan boshqa rang berib ishlayversa bo'ladi. Akvarelda esa buzilgan ishning ustidan ishlab bo'lmaydi.

Guash-ko'proq dekorativ ishlarda ishlatiladi. Asosan vodoemulsiya kraskasiga qo'shib ishlatiladi.

Guash bo'yog'ida kolorit ranglarni topish mumkun. Naqqoshlikda ganch o'ymakorligi, yog'och o'ymakorligida, minatyura ishlarida keng foydalanish mumkun.

Guash bo'yog'ining ishlanish texnologiyasi moybo'yoq texnologiyasi bilan o'xshash. Lekin bu bo'yoqlarning tayyorlanishi bilan farq qiladi. Masalan: Guash bo'yog'i suv bilan aralashtirilib ishga tayyorlanadi. Moy bo'yog'i esa razvovitel bilan aralashtirib ishga tayyorlanadi.

RANGSHUNOSLIK VA AKVAREL TEXNOLOGIYASI.

1. Rangshunoslik texnologiyasi xaqida ma'lumot.

Dastlabki amaliy vazifa ranglarning uchta xususiyati bilan tanishtirishga bag'ishlanadi, yani bir buyumning ikkinchisidan rang farqlanishi quyidagicha. Rang tusi och to'qligi va to'yinganligi. Narsalarning ranglarini faqatgina biror belgi orqali och to'qligi rang tuslaridan yoki to'yinganligidan yoki bo'lmasa har ikkala va uchala xususiyatlari bilan xam ajratishlari mumkin.

Rangtasvir–tasvirlanayotgan kartinadagi barcha bo'laklar orasidagi munosabatlarni, ularning yorug'lik kuchini va har bir bo'laklarni o'zaro taqqoslash natijasida bo'yoqlar va nozik farqlar kuchini uzoq vaqt kuzatish orqali borliqni to'laqonli ifodalash mumkin deb aytgan edi K.G.Yuon.

Rangni kuchi farqlarini rang nafisligi yoki och to'qligi bo'yicha aniqlashdan mushkulroqdir. Yosh rassomlar dastlab ranglarning to'yinganligi bo'yicha farqlarini tushunmaydilar. Shu sababli ular tasvirlash mobaynida masalan: yashil rangdagi daraxtlar, o't-o'lanlarni ifodalayotganda ayrim qiyinchiliklarga duch keladilar. Ular etyudlaridagi daraxtlarning yashil barglarini nixoyatda bo'rttirib yorqin tasvirlaydilar. Rang munosabatlarini to'g'ri aniqlash uchun ranglarni uchta belgisi bo'yicha buyumlarni bir-biri bilan bir vaqtda taqqoslash lozim. Bu bilan qo'yilmaning och to'qligi va to'yinganlik farqlarini qayta qabul qilishda asosiy o'rin kolorit vazifalar yechimiga bog'liq.

2. Rangshunoslikka kerakli ish qurollar.

Ranglarning asosiy xususiyatlarini amaliy jixatdan bilish uchun turli buyumlarda sinab ko'rish kerak. Masalan: turli to'yinganlikdagi mevalar, sabzavotlar, rangli drapirvkalar va xakozolar.

Rangi tusi va to'yinganligi jixatidan turlicha bo'lgan buyumlarni puxta o'rganish va taqqoslashdan so'ng talabalarga turli ranglar (qizil, ko'k, yashil va xakozolar) to'yinganlik shkalasini aloxida dog' yoki surtma sifatida (moy bo'yoq politrasi yoki qo'g'oz yuzasida) bajarishi lozim. Ularning to'yinganligi eng yorqindan boshlab deyarli kulrang, netrolrang bilan asta sekin pasayib boradi.

Kundalik tarmushimizda xayotiy tajriba asosida ma'lum buyum va narsalarning o'ziga xos ranglari ongimizda singib boradi. Bu ranglar buyum va narsalarning shaxsiy rangi xisoblanadi. Ammo buyum va narsalardagi shaxsiy rang turli yorug'lik ta'sirida o'zaro o'zgaruvchan bo'ladi. Buyumlarning yorug'lik nurlarini chuqur taxlil etib tasvirlashning dastlabki saboqlarini egallashni gipsli geometrik jismlardan boshlash maqsadga muvofiqdir.

3. Rang spektri.

Ranglarning tabiatda qanday xosil bo'lishi va tarqalishi muammosi qadimdan olim va rassomlarning diqqatini tortgan.

Mashhur olimlar Nyuton, Lamanosov, Gelmgoslar ranglarning mohiyatini ilmiy asosda tekshirganlar. M.V.Lomonosov fanda birinchi bo'lib asosiy ranglarni kashf etgan. Isaak Nyuton qator tajribalar o'tkazib oq yorug'likni ko'k rangli ekanligini isbotlagan. Ekkranda spektor ranglarni xosil qilgan. Buning uchun Nyuton quyosh nurini qora pardaning kichik tirqishidan o'tkazib uning yo'liga uch qirrali prizma qo'ygan natijada ekkranda xar xil ranglardan iborat keng yorug'lik yig'indisi xosil bo'lgan. Ekkranda spektor ranglari paydo bo'lib ular quyidagicha joylashgan; qizil, sariq, zarg'aldoq, yashil, zangori, xavorang va binafsha ranglar.

Nyuton ranglarni fizika fani nuqtai nazaridan o'rgangan bo'lsa Nemis shoiri va san'atshunosi I.V.Giyoteni ranglarning kishi organizimiga ko'rsatadigan ta'siri ko'proq qiziqtirgan. U "ranglar xaqida ta'limot" nomli asarida ranglarni iliq va sovuq tuslarga ajratgan. Iliq (sarg'ish, qizil) ranglar kishida kayfichog'lik tuyg'usini sovuq (xavorang, yashil) ranglar esa mayuslik tuyg'usini uyg'otishi xaqida yozgan.

XIX-asrda Nems tabiatshunos olimi G.L.Gelmgous rangshunoslik nazariyasida muxim yangilik yaratdi: u ko'p yillik tajribalar asosida xromatik ranglarning uchta asosiy alomati rang tusli, rangning och to'qligi va to'yinganligi asosida turkumlash zarurligini ko'rsatdi.

4.Rangni rangga qo'shish orqali boshqa rang hosil qilish.

Tabiatda ranglar o'z xususiyatiga ko'ra ikki turga: Axromatik(rangsiz) va xromatik (rangli) xillarga bo'linadi.

Axromatik ranglarga oq, kulrang va qora ranglar kiradi. Boshqa ranglar esa xromatik ranglarni tashkil qiladi. Ular o'zaro aralashtirilganda esa yana bir qancha tusdagi ranglarni xosil qiladi. Biror xromatik ranga ochroq kulrang qo'shsak uning jozibaligi pasayib nursizlanadi. Bu xol rangning kam to'yinganligidan ya'ni uning tarkibida bo'yoqning kamayganidan darak beradi. Demak rangning to'yinganligi yoki to'yinmaganligi deganda kulranga nisbatdan rangdorlik darajasi tozaligini tushinish kerak.

Rang doirasi ikki teng bo'lakka bo'linsa birinchi yarmida qizil zarg'aldoq, sarg'ish, sariq ranglar; ikkinchi yarimida esa xavorang, zangori, ko'k, binafsha ranglar joylashadi. Doiraning birinchi yarmidagilar iliq ranglar ikkinchi yarmidagilar esa sovuq ranglardir.

5.Akvarelda ishlash texnologiyasi.

Akvarel bo'yog'ida dastlabki mashqlarni bajarish uchun uch beshta narsadan iborat rang va tus munosabatlari bir biridan farq qiladigan shakli bo'yicha 3 ta murakkab bo'lmagan buyumlar bo'lishi kerak. Sodda qo'yilmalarni astoydil ishlab ijobiy natijalarga erishmasdan turib murakkab natura qo'yilmalarini bajarishga o'tish noto'g'ridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boymatov B. "Qalamtasvir" darslik Toshkent 2006 yil.

2. Boymatov B. “Qalamtasvir o’qitishning ilmiy asoslari” darslik Toshkent 1995 yil.
3. Boymetov B “Portret qalam tasvir” Toshkent 2001 yil.
4. Tojiev B. “Qalam tasvir asoslarini o’rganish” Toshkent 1994 yil.
5. Abduraxmonov “Rangtasvir va kompazittsiya” Toshkent 1995 y.
6. Tolipov N. Abdurasulov S. Oripova N. “Rangtasvir” Toshkent 2002 yil (1-qism)
7. Tolipov N. Abdurasilov S. Oripova N. “Rangtasvir” Toshkent 2003 yil (2-qism)
8. Abdurasulov S. Tolipov N. “Rangtasvir” Toshkent 2005yil.
9. Tolipov N. Abdurasilov S. Oripova N. “rangtasvir” Toshkent 2006 yil.
10. M.Nabiev “Rangshunoslik” Toshkent 1995 yil.
11. Salpinkin Ya “Materiali i texnika risunka” Toshkent 1995 yil.